

GRADSKA REGIJA ZAGREBA*

MILAN VRESK

Uvod

Grad sa svojom okolicom čini jedinstvo čiji se karakter vremenski i prostorno mijenja. Kod predindustrijskog grada urbano-morfološka međa između grada i okolice bila je izrazita, ali je između njih postojalo funkcionalno jedinstvo koje se ispoljavalo u razmjeni dobara i usluga. S industrijalizacijom, koja potiče razvoj grada zahvaljujući preventivno naglašenom jačanju njegove funkcije rada, započinje i jača preobrazba okolice. To je, dakle, period jačanja procesa suburbanizacije¹⁾, koji se po svojem intenzitetu posebno ispoljava u tzv. tercijarnoj fazi urbanizacije. Tada se, naime, grad, koncentracijom stanovništva, izgradnjom novih stambenih naselja i drugih urbanih sadržaja na njegovu rubu, znatno teritorijalno širi, a ranije izrazito agrarna okolica²⁾ sve jače urbanizira. Ovakvim razvojem grad se sa svojom urbaniziranom okolicom sjedinjuje u urbano-urbaniziranu regiju, koja se u planskim regulacijama ili u urbano-geografskim proučavanjima mora tretirati kao nerazdvojna cjelina.

* Ovaj rad predstavlja sažetak glavnih rezultata opsežnije analize izvršene u 1978. godini u okviru znanstvenog projekta Centralna naselja i gradovi SRH, koji se uprogramu SIZ-a VI za znanstveni rad SRH izrađuje u Geografskom odjelu PMF-a.

- 1) Suburbanizacija je proces koji u svjetskoj literaturi još nije najjasnije definiran. Pod klasičnim oblikom suburbanizacije može se smatrati razvoj predgrada u toku industrijalizacije, koja su postepeno srasla s gradom. U fazi motorizacije, širenje grada u okolicu još je izrazitije. Automobil je omogućio prostornu pokretljivost ljudi i ostvarenje ličnih želja i potreba. Zelja za stanovanjem u «zelenilu» u vlastitoj obiteljskoj kući i automobil simboli su te faze, u kojoj jača tendencija populacijskog pražnjenja središnjih dijelova grada, a naseljavanje rubnih i prigradskih zona. Kod definiranja pojma suburbanizacije javlja se, međutim, dilema da li ovaj proces uključuje promjene pod utjecajem preseljavanja iz grada ili doseljavanje iz drugih krajeva, ili pak uz to treba uzeti u obzir autohtono stanovništvo kao faktor promjena (Boustedt 1975). U ovom radu pojam suburbanizacije bit će tretiran u šire shvaćenom obliku.
- 2) Okolica je pojam koji se u literaturi kao i govoru često upotrebljava. U urbano-geografskoj, pogotovo njemačkoj literaturi, pod okolicom se podrazumijeva onaj periurbani prostor koji pod utjecajem funkcije rada centralnog grada pokazuje određeni stupanj socio-ekonomske preobrazbe. U stručnoj literaturi za njega je uvriježena riječ Umland. U slobodnom izražavanju okolica je, međutim, u prostornom smislu jako nedefiniran pojam.

Intenzitet, karakteristike i prostorni obuhvat urbanizacije okolice grada ovisi o veličini i funkcionalnoj snazi grada u međuzavisnosti sa stupnjem društveno-ekonomske razvijenosti zemlje. Prema tome, odnos grad-okolica treba svakako promatrati evolutivno, kroz dimenziju vremena i prostora.

Naš interes u ovom radu bit će usredotočen na pitanje kakvo značenje na današnjem stupnju društveno-ekonomskog razvoja i urbanizacije imaju naši veliki gradovi na preobrazbu okolice. Ovom prilikom zadržat ćemo se na primjeru Zagreba i njegove okolice, odnosno njegove gradske regije. Dosadašnja proučavanja, koja su se prvenstveno odnosila na period 1953—1961. godine, ukazala su na bitna obilježja socijalno-ekonomske preobrazbe i ukazala na tendenciju intenzivnog procesa metropolitanizacije okolice Zagreba (Žuljić 1965, Rogić 1966). U ovom radu bit će analizirani relevantni statistički podaci po naseljima za period 1961—1971. u cilju izdvajanja i diferenciranja prigradskih urbaniziranih zona, odnosno gradske regije Zagreba. Iako su od zadnjeg popisa stanovništva do danas nastale značajne promjene u naseljima okolice, rezultati ove analize mogu biti od koristi jer će ukazati na tendencije i prostorne razlike suburbanizacije, što isto tako može biti vrijedan putokaz za eventualne »case studies«.

Model

Grad sa svojom urbaniziranom okolicom čini, kako je već rečeno, gradsku regiju. Međutim, urbanizacija kao složen proces manifestira se u okolicu u nekoliko komponenata, te je shodno tome, izborom određenih relevantnih obilježja moguće izdvojiti nekoliko tipova gradskih regija³⁾. U našem slučaju bit će to socio-ekonomska gradska regija.

Socio-ekonomsku gradsku regiju čini grad, koji se u literaturi najčešće naziva centralni grad, i okolica, koja je pod utjecajem funkcije rada centralnog grada doživjela određeni stupanj socio-ekonomske preobrazbe.

Za ovako definiranu regiju potrebno je izdvojiti dvije grupe relevantnih obilježja i kriterija: onu za određivanje urbanizirane okolice i onu o njezinoj integraciji s centralnim gradom.

Gradska regija Zagreba izdvojena je u ovom radu pomoću slijedećeg modela koji sadrži četiri varijable:

1. udio poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu < 50%;
2. udio zaposlenog aktivnog stanovništva 30% <;
3. Zagreb (ili njegovo satelitsko naselje) glavni je centar rada;
4. teritorijalni kontinuitet.

U gradske regije uvrštena su sva naselja koja su zadovoljila navedene kriterije. Zbog ostvarenja teritorijalnog kontinuiteta kod nekoliko naselja učinjene su iznimke.

3) U svijetu se najčešće izdvajaju tri tipa gradskih regija. Najveća pozornost pridaje se socio-ekonomskom tipu. Kao primjer gradskih regija ovoga tipa mogu se navesti metropolitanska područja SAD, dakle Standard Metropolitan Statistical Areas, ili Stadtreionen u Njemačkoj. U nekim zemljama posebno se izdvajaju geografsko-morfološki (urbanistički) tipovi regija. Takve su npr. konurbacije u Velikoj Britaniji ili Urbanized Areas u SAD. Pored navedenih, ponegdje se izdvajaju i demografski tipovi gradske regije (Nellner 1970).

Prve dvije varijable u navedenom modelu ukazuju na socijalnu i ekonomsku preobrazbu naselja, a druge dvije na njihovu ovisnost o Zagrebu. Udio poljoprivrednog stanovništva jedan je od najrelevantnijih indikatora urbanizacije, jer ukazuje na način života stanovništva⁴. Parametar od 50% poljoprivrednog stanovništva u našem modelu uzet je s pretpostavkom da u naselju s manje od 50% poljoprivrednog stanovništva prevladavaju urbani nad ruralnim elementima. Udio zaposlenih je dodatna varijabla čiji je parametar od 30% dobijen statističkom analizom koja je pokazala njegovu gotovo idealnu podudarnost s 50-postotnim udjelom poljoprivrednog stanovništva.

U određivanju parametra kod varijabli integracije okolice sa Zagrebom javljaju se također poteškoće. Ako, naime, želimo utvrditi da je izdvojena okolica doživjela određeni stupanj socio-ekonomske preobrazbe upravo pod utjecajem Zagreba, odnosno njegove funkcije rada, onda moramo dokazati da pretežni dio radne snage iz naselja okolice radi u Zagrebu. Problem koji se pritom javio jest u tome što decentralizacijom zagrebačke industrije i preraspodjelom drugih funkcija jača i funkcija rada satelitskih naselja Zagreba, koja imaju svoja gravitacijska područja pa i pozitivan bilans radne snage. Posebno se to odnosi na Samobor, Sesvete i Zabok. Zbog toga je iz nekih naselja više radne snage usmjereno na rad u te satelite nego u Zagreb. Takvih naselja, međutim, nema mnogo. S obzirom da satelitska naselja Zagreba moramo tretirati kao sastavni dio velike zagrebačke gradske aglomeracije s određenim funkcijama, odlučili smo da kriterij integracije zadovoljavaju sva ona naselja za čije je zaposleno stanovništvo Zagreb ili njegovo satelitsko naselje glavni centar rada⁵. Naravno, da takvo naselje mora biti dio kontinuirane okolice.

Veličina i struktura regije

Pomoću navedenog modela izdvojena su prigradska urbanizirana područja što čine prostorno povezanu cjelinu, koju ćemo zvati okolica. Okolica sa Zagrebom čini, kako je već rečeno, gradsku regiju. Ovako izdvojena gradska regija obuhvaćala je 1971. godine 244 naselja s ukupno 735 915 stanovnika.

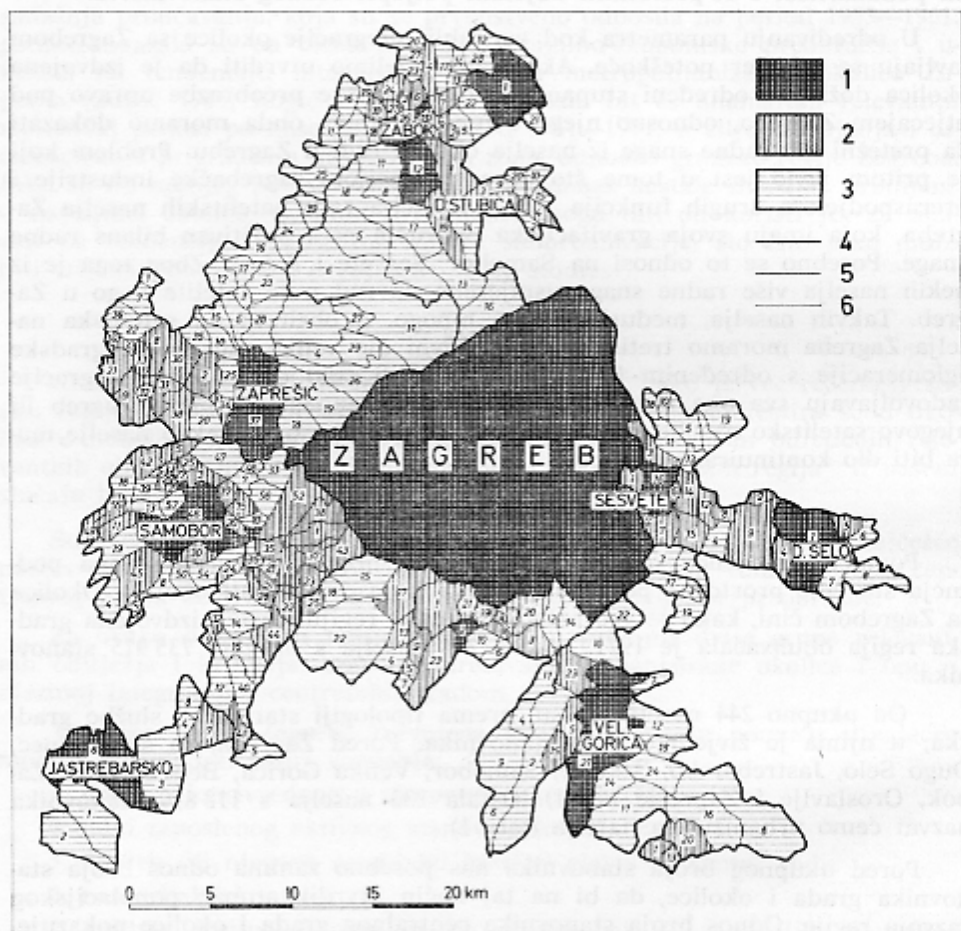
Od ukupno 244 naselja 11 su, prema tipologiji statističke službe gradska; u njima je živjelo 617 096 stanovnika. Pored Zagreba, to su Botinec, Dugo Selo, Jastrebarsko, Sesvete, Samobor, Velika Gorica, Bedekovčina, Zabok, Oroslavlje i Zaprešić (sl. 1). Ostala 233 naselja s 118 819 stanovnika nazvat ćemo urbanizirana naselja (tab. 1).

Pored ukupnog broja stanovnika nas posebno zanima odnos broja stanovnika grada i okolice, da bi na taj način utvrdili stupanj populacijskog razvoja regije. Odnos broja stanovnika centralnog grada i okolice pokazuje, kako daleko je odmakao proces suburbanizacije. Jačanjem ovog procesa do-

4) Način života je kompleksan pojam koji označava spektar ljudskih manifestacija što najdirektnije ovise o dnevnoj organizaciji rada ljudi. U tome pogledu najveće razlike postoje između poljoprivrednih i nepoljoprivrednih djelatnosti. Zbog toga se u svijetu odnos zaposlenosti u ovim grupama djelatnosti uzima kao relevantno obilježje socijalne preobrazbe i jedan od pokazatelja načina života.

5) Zbog nedostataka novijih, u ovom radu korišteni su podaci o dnevnim migracijama radne snage 1961. godine, pretpostavljajući da se udio dnevnih migranata u Zagreb iz naselja okolice nije do 1971. godine smanjio.

lazi do prostornog prerasmjesta stanovništva regije. Zbog preseljavanja u rubne i prigradske zone te slabijeg prirodnog priraštaja, rast stanovništva centralnog grada u prvoj je fazi sve sporiji, a u kasnijoj fazi, zbog sve intenzivnijeg populacijskog pražnjenja središnjih zona, ukupan broj njegovog stanovništva stagnira, a zatim i opada. Istovremeno stanovništvo okolice u stalnom je dinamičnom porastu. S ovakvim promjenama mijenja se odnos broja

Sl. 1 Gradska regija Zagreba: 1. urbana naselja; 2. urbanizirana naselja I; 3. urbanizirana naselja II; 4. granica gradske regije; 5. granice općina; 6. granice naselja; brojevi označavaju redni broj naselja u tabeli (dodatak 1)

Fig. 1. City region of Zagreb

1. Urban settlements; 2. urbanised settlements I; 3. urbanised settlements II; city region border; 5. borough borders; 6. settlements borders; the figures refer to the serial number of the settlements in the Table (annex 1).

stanovnika centralnog grada i okolice. Kod mnogih gradskih regija razvijenih zemalja broj stanovnika okolice nadmašio je veličinu centralnog grada koji se i dalje populacijski prazni.

Tab. 1. Tipovi i broj naselja

Tipovi naselja	Broj naselja 1971.		Broj stanovnika 1971.	
	Broj	%	Broj	%
Urbana naselja	11	4,5	617 096	83,9
Urbanizirana naselja	233	95,5	118 819	16,1
Ukupno	244	100,0	735 915	100,0

Odnos broja stanovnika dvaju spomenutih integralnih dijelova gradske regije Zagreba značajan je indikator stupnja razvoja ove regije. Od 735 915 stanovnika, koliko je regija imala 1971. godine, na Zagreb je otpadalo 76,9%, a na okolicu 23,1% stanovništva (tab. 2). Očito je da je na postojećem stupnju društveno-ekonomskog razvoja grada, u okviru svojih međa, atraktiv-

Tab. 2. Broj stanovnika gradske regije Zagreba

Dijelovi	Broj stanovnika		Indeks 1971/61.		
	1961. Broj	%	1971. Broj	%	
Zagreb	431 047	75,9	566 244	76,9	131,4
Ostala naselja	137 042	24,1	169 691	23,1	123,8
Ukupno	568 089	100,0	735 915	100,0	129,5

niji za naseljavanje od okolice. Iako je proces suburbanizacije evidentan i u jačanju, porast stanovništva Zagreba brži je od okolice, usprkos populacijskom praznjenju njegova središta. Ovu konstataciju potvrđuje i populacijski razvoj regije u razdoblju 1961—1971, u kojem je stanovništvo Zagreba poraslo za 31,8%, a okolice za 29,5%. Zbog toga je udio stanovništva Zagreba u odnosu na okolicu također porastao (tab. 2).

Za populacijski razvoj okolice Zagreba možemo reći da ima obilježja izrazite polarizacije. Usprkos blizini Zagreba, u većini naselja susjednih općina opao je u razdoblju 1961—1971. broja stanovništva. On je npr. bio evidentan u preko 85% naselja općina Donja Stubica i Jastrebarsko. U općini Velika Gorica udio naselja s negativnim populacijskim razvojem iznosio je 76%, dok se u drugim općinama kretao između 63 i 67% naselja (tab. 3, sl. 2). Ovakav populacijski razvoj naselja odrazio se na kretanje ukupnog broja stanovništva općina. Tako se je npr. broj stanovnika općina Donja Stubica i Jastrebarsko smanjio za oko 6%, dok su ostale općine, izuzev Zagreba i Sesveta, zabilježile neznatan porast (tab. 3).

Tab. 3. Populacijski razvoj susjednih općina Zagreba

	Indeks broja stanovništva 1971/61.	Broj naselja 1971.	% naselja s padom stanovništva 1961.-1971.	Broj naselja uvrštenih u gradsku regiju	Indeks porasta broja stanovn. naselja gr. regija 1961.-1971.	Broj stanovnika naselja gradskih regija 1971.
D. Stubica	94,7	50	86,0	21	104,1	15 880
Dugo Selo	104,2	48	66,7	8	128,2	5 697
Jastrebarsko	94,2	155	85,2	8	110,5	7 245
Samobor	107,1	90	63,4	57	112,3	32 351
Sesvete	144,6	43	65,1	19	221,0	18 383
Vel. Gorica	103,3	93	76,4	24	137,3	20 898
Zabok	100,8	82	64,6	28	114,8	15 732
Zaprešić	105,4	60	65,0	39	108,7	24 840
Zagreb	131,1	56	35,7	40	131,3	594 889
Ukupno:	128,5	677	70,2	244	129,5	735 915

Smanjeni prirodni priraštaj i emigracija stanovništva glavni su uzroci negativnom populacijskom razvoju mnogih naselja. Razdoblje 1961—1971. možemo nazvati razdobljem ruralnog egzodusa. Indikativno je da mnoga naselja prigradskih urbaniziranih zona imaju tendenciju populacijskog sušenja. Populacijski razvoj naselja pokazuje njihovu cjelokupnu razvojnu tendenciju.

Oblik gradske regije Zagreba (sl. 1) vrlo je karakterističan i ukazuje na njegovu razvijenost. Okolica Zagreba ima, naime, zvjezdast oblik. Uski urbanizirani koridori protežu se duž glavnih prometnica prema satelitskim centrima. Ovakav razvoj posebno je izražen prema Jastrebarskom, Dugom Selu i Velikoj Gorici. Samoborski i zagorski sektor znatno su širi.

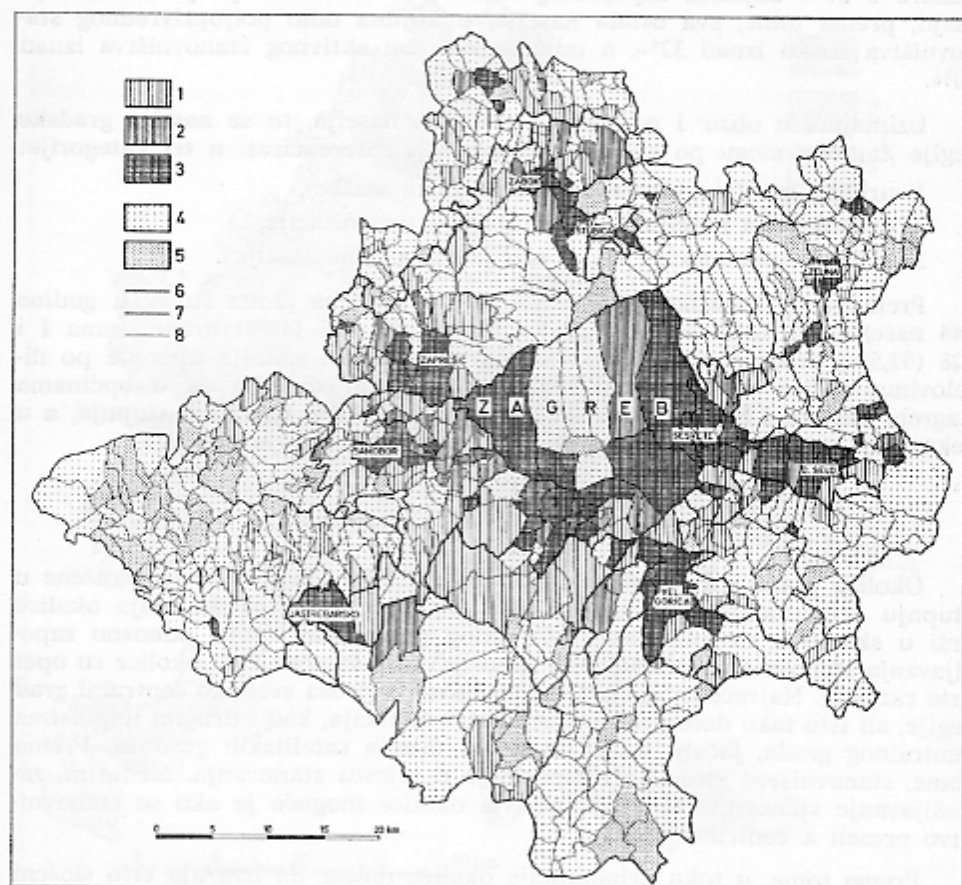
Razvoj gradskih regija i općenito gradskih aglomeracija ovakva oblika karakterističan je za tzv. eru željeznice. To je, naime, ona faza društveno-ekonomskog razvoja neke zemlje kada željeznica ima primarno značenje u prijevozu ljudi, pogotovo radne snage u dnevnom kretanju. Razvoj željeznice poticao je tzv. klasični oblik suburbanizacije, koja se zrakasto širi od centralnog grada. U kasnijoj fazi razvoja, kada se razlika između javnog i individualnog automobilskeg prometa smanjuje, gradska regija poprima pravilniji, kružni oblik.

Smjerovi razvoja prometnica, gustoća i druge osobine naseljenosti, u međuzavisnosti s prirodnim osobinama, glavni su faktori koji su utjecali na zvjezdasti oblik gradske regije Zagreba. Pored toga, treba istaći primarno značenje javnog željezničkog i autobusnog prometa u prijevozu radne snage.

Gradska regija Zagreba, pored općine Zagreb, obuhvaća dijelove osam susjednih općina⁶⁾. Po broju stanovnika i površini posebno treba istaći njezin zapadni i sjeverozapadni sektor. Tako je npr. u regiju uključeno 57 naselja

6) Za ranije razdoblje gradsku regiju Zagreba izdvojio je dr S. Zuljić, koji je naziva i metropolska regija. Kriteriji kojima se tom prilikom poslužio bili su nešto drugačiji. Njegova regija se prostorno nešto razlikuje od ove u ovom radu (Zuljić, 1975).

s preko 32 000 stanovnika općine Samobor te 39 naselja s preko 24 000 stanovnika općine Zaprešić. Po broju uključenih naselja treba još istaći dijelove općine Zabok, Veliku Goricu i Donju Stubicu, a po broju obuhvaćenog stanovništva u regiji općine Velike Gorice i Sesvete. Općina Sesvete primjer je općine naglašenog polarizacijskog razvoja. Dok, s jedne strane, 65% naselja depopulira, ostala bilježe brzi porast stanovništva. Dio ove općine uključene u gradsku regiju Zagreba ima najdinamičniji porast stanovništva (121% u razdoblju 1961—1971). Porast stanovništva dijelova ostalih općina bio je znatno manji, kod većine ispod 15% (tab. 3).

Sl. 2 Indeks promjene stanovništva Zagreba i naselja susjednih općina u razdoblju 1961—1971: 1. 100,0—110,0; 2. 110,1—120,0; 3. 120,1 i više; 4. 99,0—80,0; 5. 79,9 i manje; 6. granica gradske regije; 7. granice općina; 8. granice naselja

Fig. 2. Index of change in the population of Zagreb and settlements in the neighboring borough between 1961 and 1971.
1. 100.0—110.0; 2. 110—120.0; 3. 120.1 and over; 4. 99.0—80.0; 5. 79.9 and below; 6. border of city region; 7. borough borders; 8. settlement borders.

Na osnovi navedenih dviju obilježja, kao najrelevantnijih raspoloživih pokazatelja stupnja urbanizacije, možemo izborom određenih parametara diferencirati gradsku regiju Zagreba s obzirom na stupanj urbanizacije.

Analizom udjela poljoprivrednog i zaposlenog stanovništva u njihovoj međuzavisnosti, urbanizirana naselja okolice diferencirali smo s obzirom na intenzitet u dva stupnja. Viši stupanj urbanizacije imaju ona naselja u kojima udio poljoprivrednog stanovništva iznosi 32% ili manje od ukupnog, a udio zaposlenog stanovništva 50% ili više aktivnog stanovništva. Parametar od 32% poljoprivrednog stanovništva prosječan je udio poljoprivrednog stanovništva u SR Hrvatskoj 1971. godine, a u našem slučaju vjerno se podudara s 50% udjelom zaposlenog stanovništva. Niži stupanj urbanizacije maju, prema tome, sva ostala naselja, u kojima udio poljoprivrednog stanovništva iznosi iznad 32%, a udio zaposlenog aktivnog stanovništva iznad 50%.

Uzimajući u obzir i postojanje gradskih naselja, to se naselja gradske regije Zagreba mogu po stupnju urbanizacije diferencirati u tri kategorije:

1. urbana naselja (određena od statističke službe),
2. urbanizirana naselja I — viši stupanj urbanizacije,
3. urbanizirana naselja II — niži stupanj urbanizacije⁷⁾.

Prema ovoj klasifikaciji gradsku regiju Zagreba činila su 1971. godine 244 naselja, od kojih su 11 (4,5%) bila gradska 105 (43%) urbanizirana I i 128 (52,5%) urbanizirana II. Ako se navedeni tipovi naselja uporede po dijelovima općina uključenih u regiju, onda primjećujemo da u općinama Zagreb, Sesvete i Samobor prevladavaju urbanizirana naselja I stupnja, a u sektorima ostalih općina urbanizirana naselja II stupnja (sl. 1).

Tipovi suburbanih razvojnih procesa

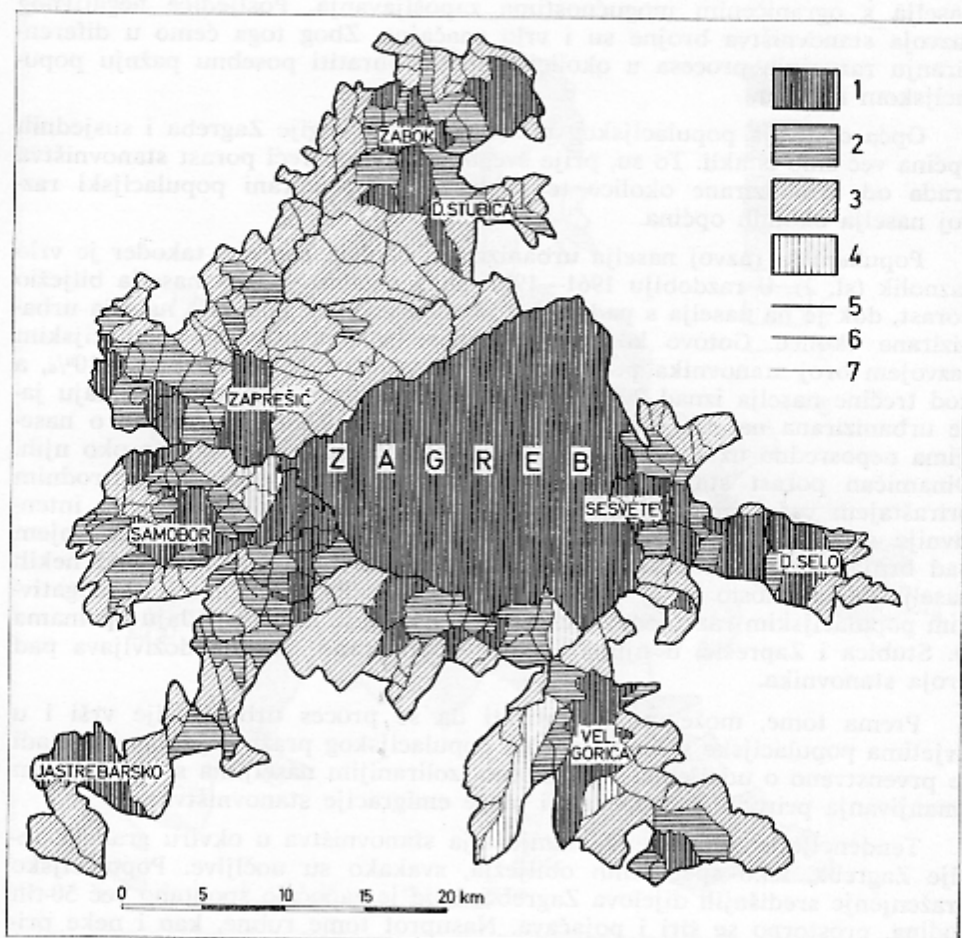
Okolica grada izdvojena je na osnovu određene homogenosti izražene u stupnju urbanizacije. Treba, međutim, naglasiti da se urbanizacija okolice vrši u skladu s mogućnostima socijalnog prestrukturiranja, odnosno zapošljavanja stanovništva. Mogućnosti zapošljavanja stanovništva okolice su opet vrlo različite. Najveće mogućnosti zapošljavanja pruža svakako centralni grad regije, ali isto tako decentralizacijom nekih funkcija, kao i drugim impulsima centralnog grada, jačaju funkcije rada i drugih satelitskih gradova. Prema tome, stanovništvo može naći zaposlenje u mjestu stanovanja. Međutim, zapošljavanje stanovništva većine naselja okolice moguće je ako se stanovništvo preseli k centrima rada.

Prema tome, u toku urbanizacije okolice dolaze do izražaja vrlo složeni socijalno-ekonomski i drugi procesi. Izborom relevantnih pokazatelja i kriterija u suburbanom prostoru moguće je izdvojiti različite tipove procesa. Da bismo izdvojili tipove suburbanih procesa u gradskoj regiji Zagreba, sa-

7) U diferenciranju gradskih regija u drugim zemljama autori izdvajaju također po nekoliko zona različitog intenziteta. Tako se npr. gradske regije Njemačke (Stadtregion) dijele na jezgru regije, koju čini grad s proširenim gradskim područjem i okolicu (Umland). Okolica se opet diferencira na prigradsku urbaniziranu zonu i rubnu zonu (Boustedt 1975.). Kod većine regija ove zone su uglavnom koncentričnog oblika.

stavili smo katalog relevantnih i dostupnih obilježja koja ćemo najprije pojedinačno analizirati. To su slijedeća obilježja:

1. kretanje broja ukupnog stanovništva 1961—1971,
2. kretanje broja zaposlenog stanovništva 1961—1971,
3. kretanje broja zaposlenog stanovništva 1961—1971 izvan mjesta stanovanja,
4. zaposleno stanovništvo izvan mjesta stanovanja 1971,

Sl. 3 Postotni udio poljoprivrednog od ukupnog stanovništva 1971. godine: 1. 15 i manje; 2. 16—32; 3. 33—50; 4. 51 i više%; 5. granica gradske regije; 6. granica općina; 7. granice naselja.

Fig. 3. Percentage of agricultural population in total of 1971.

1. 15 and below; 2. 16—32; 3. 33—50; 4. 51 and above%; 5. city region border; 6. borough borders; 7. settlement borders.

5. kretanje broja poljoprivrednog stanovništva 1961—1971,
6. doseljeno stanovništvo iz gradskih naselja,
7. Dinamika izgradnje stanova 1960—1971.

Razvoj stanovništva jedan je od najznačajnijih pokazatelja tendencija razvoja nekog prostora. Taj razvoj moramo, pogotovo u našem slučaju, promatrati kroz prizmu uzroka i posljedica. Dinamičan porast stanovništva nekih naselja okolice, u pravilu je uvjetovan mogućnostima zapošljavanja, čije su posljedice funkcionalne, fiziomske ili neke druge promjene. Opadanje broja stanovnika imaju, opet, uglavnom udaljenija i prometno izoliranija naselja s ograničenim mogućnostima zapošljavanja. Posljedice negativnog razvoja stanovništva brojne su i vrlo značajne. Zbog toga ćemo u diferenciranju razvojnih procesa u okolici Zagreba obratiti posebnu pažnju populacijskom razvoju.

Opća obilježja populacijskog razvoja gradske regije Zagreba i susjednih općina već smo istakli. To su, prije svega, još uvijek veći porast stanovništva grada od urbanizirane okolice te naglašeni diferencirani populacijski razvoj naselja okolnih općina.

Populacijski razvoj naselja urbanizirane okolice Zagreba također je vrlo raznolik (sl. 2). U razdoblju 1961—1971. godine samo je 59% naselja bilježilo porast, dok je na naselja s padom broja stanovnika otpalo 41% naselja urbanizirane okolice. Gotovo kod polovice naselja s pozitivnim populacijskim razvojem broj stanovnika povećao je u razdoblju 1961—1971. preko 10%, a kod trećine naselja iznad 20%. Najdinamičniji porast stanovništva imaju jače urbanizirana naselja (urbanizirana naselja II). Radi se pretežno o naseljima neposredno uz Zagreb te o satelitskim centrima i naseljima oko njih. Dinamičan porast stanovništva, uvjetovan ne samo pozitivnim prirodnim priraštajem već i imigracijom stanovništva, jedan je od pokazatelja intenzivnije suburbanizacije. Kod naselja s negativnim populacijskim razvojem pad broja stanovnika kretao se uglavnom ispod 10%, međutim, kod nekih naselja on je iznosio iznad 10%, pa i iznad 20%. Po broju naselja s negativnim populacijskim razvojem ističu se sektori regije koji pripadaju općinama D. Stubica i Zaprešić, u njima većina urbaniziranih naselja doživljava pad broja stanovnika.

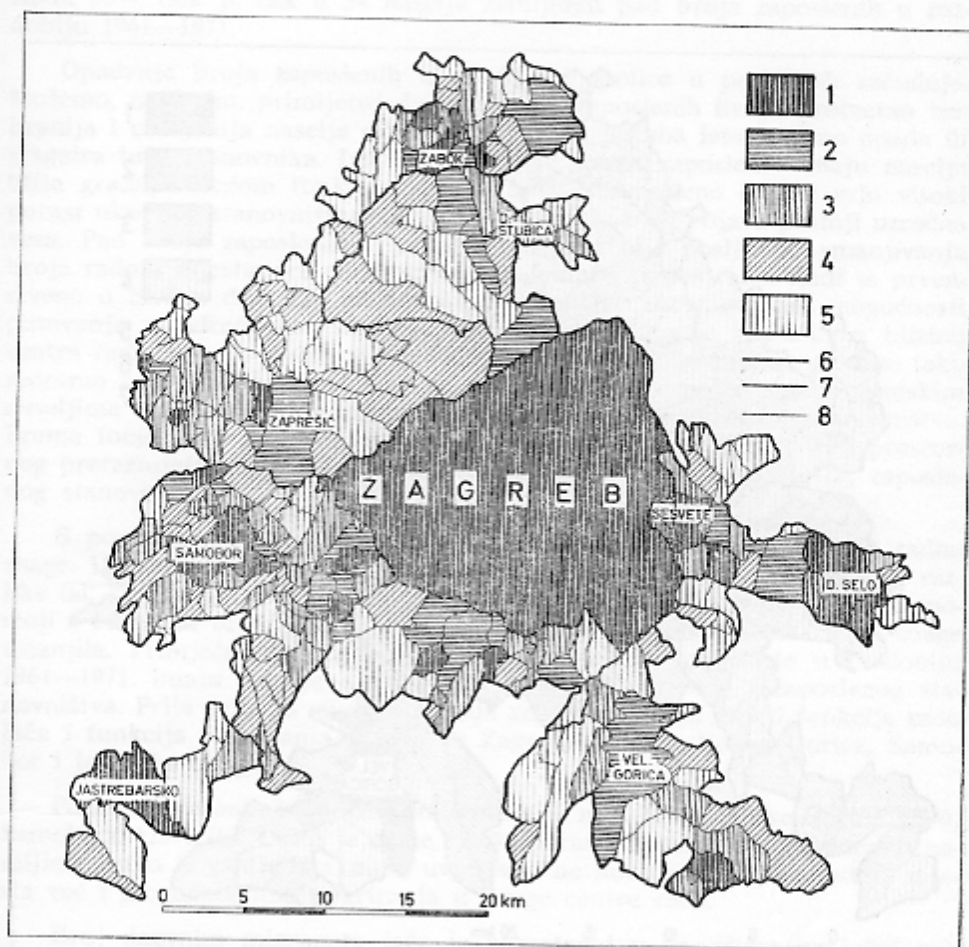
Prema tome, možemo konstatirati da se proces urbanizacije vrši i u uvjetima populacijske stagnacije, pa i populacijskog pražnjenja naselja. Radi se prvenstveno o udaljenim i prometno izoliranim naseljima s tendencijom smanjivanja prirodnog priraštaja i blage emigracije stanovništva.

Tendencije prostornog prerasporeda stanovništva u okviru gradske regije Zagreba, iako specifičnih obilježja, svakako su uočljive. Populacijsko pražnjenje središnjih dijelova Zagreba, koje je započelo spontano već 50-tih godina, prostorno se širi i pojačava. Nasuprot tome rubne, kao i neke pri gradske zone grada imaju sve brži porast stanovništva⁸. Spontani prostorni

8) Bivša gradska općina Donji Grad izgubio je u razdoblju 1953—1961. god. 5,4% stanovništva. U razdoblju 1961—1971. ova općina bilježi pad stanovništva za 22,1%, ali uz ovu, gubitak stanovništva imale su i općine Trnje (—7,1%), Gornji Grad (—6,4%), Medveščak (—5,5%) i općina Crnomerec (—1,9%). Istovremeno stanovništvo rubnih općina je znatno poraslo: općine Susjedgrad (+68,0%, Peščenica (+86,6%), dijela općine Dubrava (+16,8%) i dio općine Remetinec u kojem se izgrađuje Novi Zagreb (+563%).

prerazmjesta stanovništva pospješuju i planske mjere, prvenstveno izgradnjom novih stambenih naselja na rubu grada i u satelitskim centrima. S prostornim prerazmještajem stanovništva uzročno su povezane i funkcionalne promjene pojedinih dijelova grada i regije (Vresk, 1976).

Populacijski razvoj naselja pokazuje određeni, a u nekim slučajevima i gotovo idealan sklad s dinamikom zapošljavanja, dnevnom pokretljivošću radne snage, kretanjem broja poljoprivrednog stanovništva i nekim drugim pojavama. Očito je da između ovih pojava postoji uzročno-posljedični odnos.

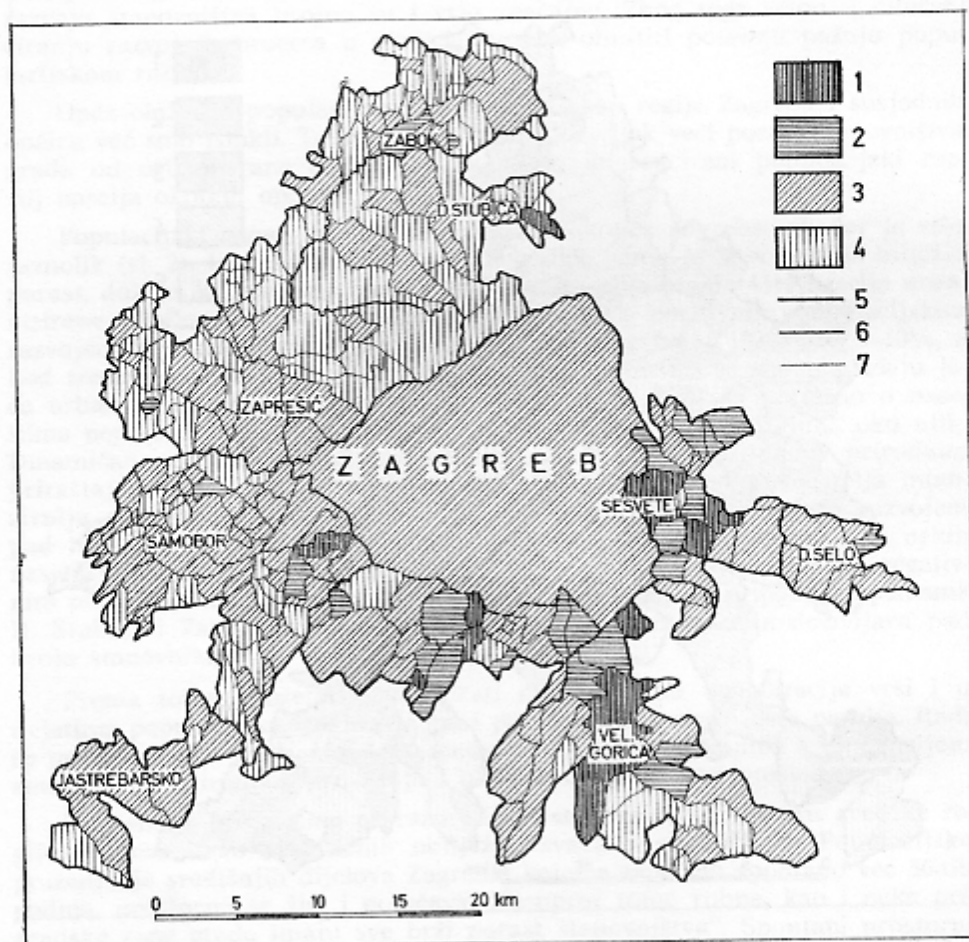

Sl. 4 Postotni udio zaposlenog stanovništva van vlastitih poljoprivrednih gospodarstva od aktivnog stanovništva 1971. godine: 1. 76 i više; 2. 66—75; 3. 51—65; 4. 41—50; 5. 30—40%; 6. granica regije; 7. granice općina; 8. granice naselja

Fig. 4. Percentage of population working outside their own agricultural holdings in total active population in 1971. 1. 76 and above; 2. 66—75; 3. 56—65; 4. 41—50; 5. 30—40%; 6. region border; 7. borough borders; 8. settlements borders.

Zapošljavanje stanovništva u nepoljoprivrednim djelatnostima jedna je od bitnih pretpostavki urbanizacije. Mogućnosti zapošljavanja utječu ne samo na populacijski razvoj već i na socijalno prestrukturiranje stanovništva kao i na cjelokupnu preobrazbu naselja.

Gradska regija Zagreba ima u cjelini stalan porast zaposlenih. Međutim, unutar regije postoje izrazito velike razlike u dinamici zapošljavanja. Dok je porast nekih naselja u razdoblju 1961—1971. iznosio preko 100%, pa i 200%, kod drugih je stagnirao ili opao (sl. 5).

Sl. 5 Indeks promjene broja zaposlenog stanovništva van vlastitih gospodarstava u razdoblju 1961—1971: 1. 200,1 i više; 2. 151,1—200,0; 3. 100,0—150,0; 4. 99,9 i manje; 5. granica regije; 6. granice općina; 7. granice naselja

Fig. 5. Index of change in number of population working outside their own holdings between 1961—1971.

1. 200.1 and above; 2. 151.1—200.0; 3. 100.0—150.0; 4. 99.9 and below; 5. region border; 6. borough border; 7. settlement border.

Najdinamičniji porast broja zaposlenih imaju naselja u jugoistočnom sektoru regije, prvenstveno u pravcu Velike Gorice i Dugog Sela. U nekim od njih porast je iznosio i preko 100%. Tako je npr. broj zaposlenih Sesveta porastao za 233%, Novaka Kraljevačkih 200%, Selnice Sesevtske 113%, Sopnice 184%, Velike Gorice 145% itd. U samoborskom sektoru regije u najvećem broju naselja porast je iznosio do 50%. U ovom sektoru po dinamici zapošljavanja ističe se naselje Bestovje s porastom od 138%. U sjeverozapadnom sektoru regije (općina D. Stubica, Zabok i Zaprešić) samo je u dva naselja porast zaposlenih bio veći od 50%; u 32 naselja porast se kretao ispod 50%, dok je čak u 54 naselja zabilježen pad broja zaposlenih u razdoblju 1961—1971.

Opadanje broja zaposlenih u naseljima okolice u prvi mah začuđuje. Možemo, međutim, primijetiti da pad broja zaposlenih imaju prometno izoliranija i udaljenija naselja od centara rada u kojima istovremeno opada ili stagnira broj stanovnika. Isto tako najveći porast zaposlenih imaju naselja bliža gradu, s većom funkcijom rada, koja istovremeno bilježe vrlo visoki porast ukupnog stanovništva. Očito je da između ovih pojava postoji uzročna veza. Pad broja zaposlenih u nekim naseljima nije posljedica smanjivanja broja radnih mjesta, već emigracije zaposlenih u centre rada. Radi se prvenstveno o bivšim dnevnim migrantima koji su se zbog otežanih mogućnosti putovanja u određenom stadiju socijalne konsolidacije preselili u blizinu centra rada. Upravo zbog toga se smanjio broj dnevnim migranata. Isto tako moramo konstatirati da je veliki porast zaposlenih u pojedinim prigradskim naseljima znatnim dijelom uvjetovan doseljavanjem zaposlenog stanovništva. Prema tome, možemo reći da se u gradskoj regiji Zagreba, pored prostornog prerasporeda ukupnog, vrši i izvjesa prostorni preraspored zaposlenog stanovništva.

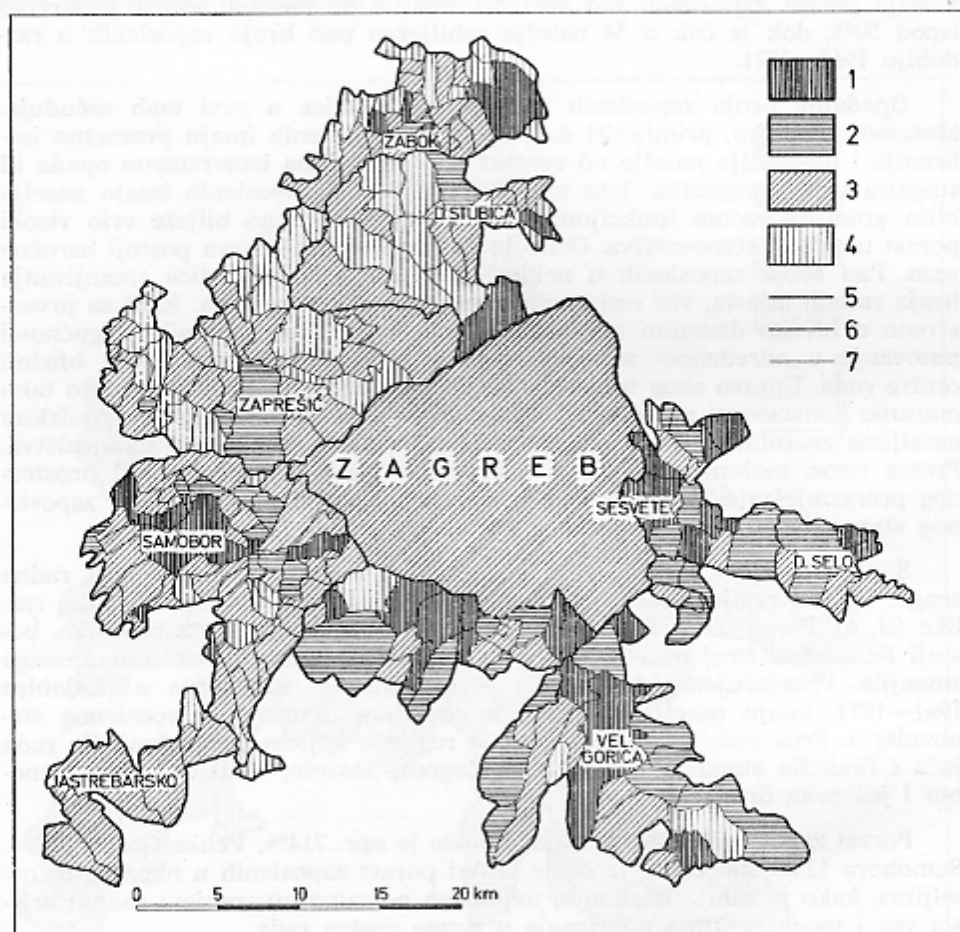
S porastom broja zaposlenih povećava se i dnevna pokretljivost radne snage. Unutar regije i u ovoj pojavi postoje, međutim, isto tako velike razlike (sl. 6). Pored naselja u kojima je broj dnevnih migranata porastao, postoji i određeni broj naselja u kojima se dnevna pokretljivost radne snage smanjila. Primjećujemo da najveći porast dnevnih migranata u razdoblju 1961—1971. imaju naselja s najvećim porastom ukupnog i zaposlenog stanovništva. Prije svih, to su veća naselja regije u kojima pored funkcije rada jača i funkcija stanovanja. Takva su Zagreb, Sesvete, Velika Gorica, Samobor i još neka druga.

Porast zaposlenih izvan Sesveta iznosio je npr. 714%, Velike Gorice 257%, Samobora 125% itd. Očito je da je visoki porast zaposlenih u navedenim naseljima, kako je ranije istaknuto, uvjetovan ne samo otvaranjem radnih mjesta već i mogućnostima migriranja u druge centre rada.

Broj dnevnim migranata jače je porastao i u naseljima uz južni rub Zagreba, u kojima se vrši intenzivna stambena izgradnja i doseljavanje stanovništva. Porast dnevnih migranata imaju i udaljenija naselja povoljnijeg prometnog položaja, koji im omogućuje i dnevnu pokretljivost. Pad broja zaposlenih izvan mjesta stanovanja imaju uglavnom naselja s negativnim populacijskim razvojem.

Ovakav razvoj ima za posljedicu velik prostorni mobilitet radne snage. Od 244 naselja, koliko ih obuhvaća gradska regija Zagreba, čak se u 175 na-

selja (72%) udio zaposlenih izvan mjesta stanovanja 1971. godine kretao između 90 i 100% (sl. 7). Istovremeno je samo u 13 naselja više zaposlenih mještana radilo u svom naselju nego migriralo u druga. To su ujedno i najznačajniji centri rada regije: Zagreb, Dugo Selo, Velika Gorica, Jastrebarsko, Samobor, Zaprešić, Zabok, Bedekovčina, Oroslavlje i drugi.

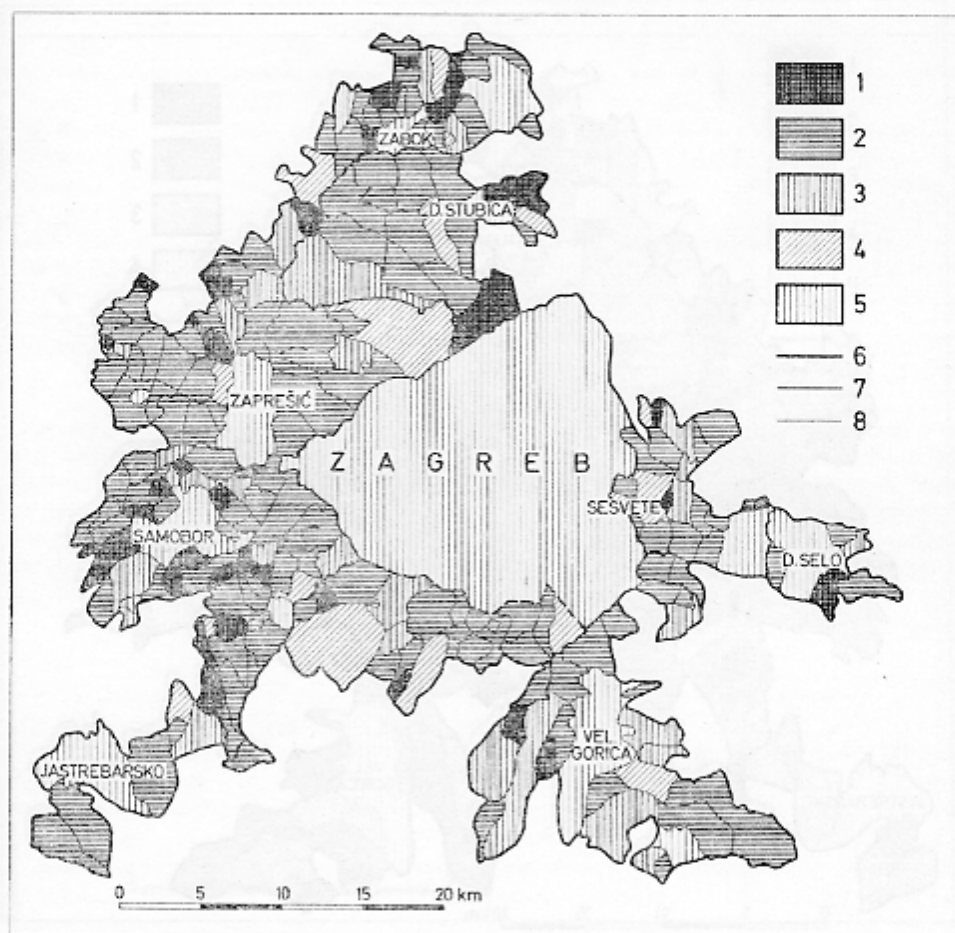

Sl. 6 Indeks promjene broja zaposlenog stanovništva koji rade van mjesta stanovanja u razdoblju 1961—1971: 1. 200,1 i više; 2. 151,0—200,0; 3. 101,0—150,0; 4. 100,0 i manje; 5. granica regije; 6. granice općina; 7. granice naselja

Fig. 6. Index of change of working population employed outside their dwelling place between 1961 and 1971.
1. 200.1 and above; 2. 151.0—200.0; 3. 101.0—150.0; 4. 100.0 and below; 5. region border; 6. borough border; 7. settlement border.

I kretanje broja poljoprivrednog stanovništva jedan je od značajnih pokazatelja urbanizacije. Socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva je, naime, sastavna komponenta urbanizacije.

Analiza kretanja broja poljoprivrednog stanovništva po naseljima okoline u razdoblju 1961—1971. dala je u prvi mah začuđujuće rezultate. U navedenom razdoblju je, naime, čak 31 naselje (13%) imalo porast poljoprivrednog stanovništva, i što je posebno zanimljivo, radi se prvenstveno o naseljima najdinamičnijeg razvoja. To su npr. Dugo Selo, Sesvete, Velika Go-

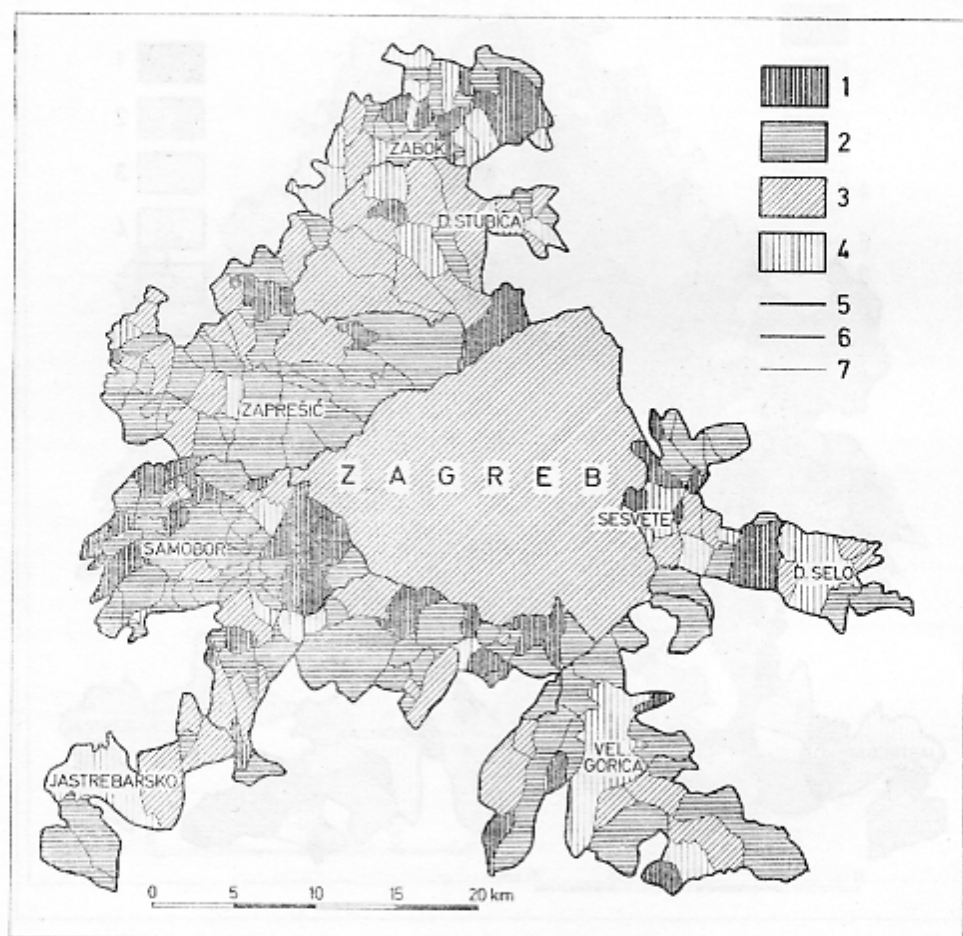
Sl. 7 Postotni udio zaposlenog stanovništva koji je radio van mjesta stanovanja 1971. god: 1. 100; 2. 91—99; 3. 76—90; 4. 51—75; 5. 50% i manje 6. granica regije; 7. granice općina; 8. granica naselja

Fgi. 7. Percentage of working population employed outside their dwelling place in 1971.

1. 100; 2. 91—99; 3. 76—90; 4. 51—75; 5. 50% and below; 6. region border; 7. borough borders; 8. settlement borders.

rica, Jastrebarsko, Donja Stubica i neka druga manja naselja. Mahom su to značajniji centri rada. Pored ovih, porast broja poljoprivrednog stanovništva imala su i neka naselja jake depopulacije. S druge strane, najveći pad poljoprivrednog stanovništva imala su naselja dinamičnog porasta zaposlenog i ukupnog stanovništva, prvenstveno u južnom i zapadnom unutrašnjem rubu okolice (sl. 8).

Iz navedenog i drugih pokazatelja proizlazi da za kretanje broja poljoprivrednog stanovništva najveću ulogu imaju dvije pojave: socijalno prestrukturiranje i migracije stanovništva. Porast poljoprivrednog stanovništva

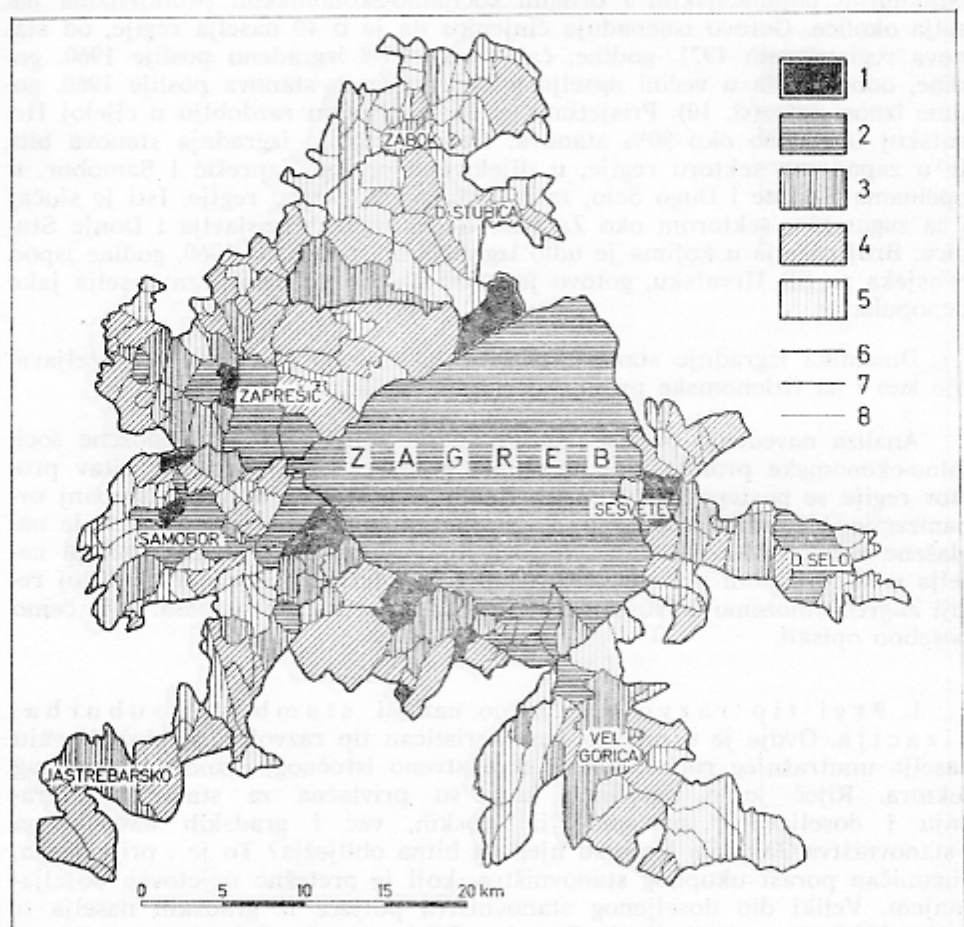

Sl. 8 Indeks promjena broja poljoprivrednog stanovništva u razdoblju 1961—1971: 1. 59,9 i manje; 2. 60,0—79,9; 3. 80,0—99,9; 4. 100,0 i više; 5. granica regije; 6. granice općina; 7. granice naselja

Fig. 8. Index of change in number of agricultural population between 1961 and 1971. 1. 59.9 and below; 2. 60.0—79.9; 3. 80.0—99.9; 4. 100.0 and above; 5. region borders; 6. borough borders; 7. settlement borders.

u nekim naseljima posljedica je imigracije poljoprivrednog stanovništva, a u nekim naseljima, opet, posljedica emigracije nepoljoprivrednog stanovništva i slabijeg socijalnog prestrukturiranja. Zbog toga prirodni priraštaj poljoprivrednog stanovništva dolazi do izražaja.

Pad broja poljoprivrednog stanovništva u većem broju naselja uzrokuje dinamično socijalno prestrukturiranje poljoprivrednog stanovništva kao i doseljavanje manje — više nepoljoprivrednog stanovništva.

Sl. 9 Postotni udio doseljenog stanovništva iz gradskih naselja od ukupnog stanovništva 1971. godine: 1. 41 i više; 2. 31—40; 3. 21—30; 4. 11—20; 5. 10% i manje; 6. granica regije; 7. granice općina; 8. granice naselja

Fig. 9. Percentage of population immigrated from town settlements in total population.

1. and above; 2. 31—40; 3. 21—30; 4. 11—20; 5. 10% and below; 6. region border; 7. borough borders; 8. settlement borders.

Razvoj poljoprivrednog stanovništva u gradskoj regiji Zagreba vrlo je raznolik i složen, a uzročno je povezan s drugim socijalno-ekonomskim promjenama. Dinamika doseljavanja stanovništva, pogotovo iz gradskih naselja, značajan je pokazatelj tendencije suburbanizacije, pogotovo suburbanizacije funkcije stanovanja. Različiti udjeli doseljenog stanovništva iz gradskih naselja od ukupno doseljenog stanovništva po naseljima okolice Zagreba (sl. 9) dosta jasno ukazuje na prostorni obuhvat i intenzitet navedenog procesa.

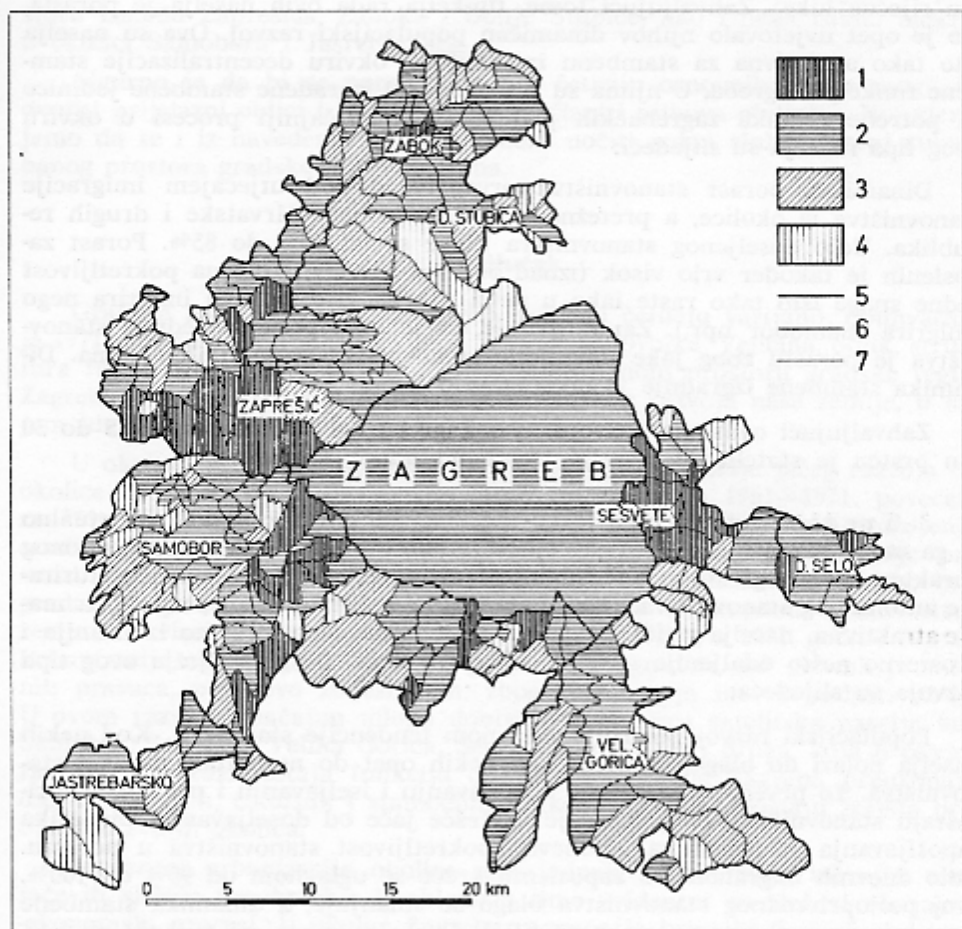
Dinamika stambene izgradnje pokazuje gotovo idealan sklad s naprijed istaknutim populacijskim i drugim socijalno-ekonomskim promjenama naselja okolice. Gotovo iznenađuje činjenica da je u 40 naselja regije, od stanova registriranih 1971. godine, čak preko 50% izgrađeno poslije 1960. godine, odnosno da u većini naselja udio izgrađenih stanova poslije 1960. godine iznosi 36% (sl. 10). Prisjetimo se da je u istom razdoblju u cijeloj Hrvatskoj izgrađeno oko 30% stanova. Najdinamičnija izgradnja stanova bila je u zapadnom sektoru regije, u dijelovima općina Zaprešić i Samobor, u općinama Sesvete i Dugo Selo, zatim u južnom sektoru regije. Isti je slučaj i sa zagorskim sektorom oko Zaboka, Bedekovčine, Oroslavlja i Donje Stubice. Broj naselja u kojima je udio izgrađenih stanova od 1960. godine ispod prosjeka za SR Hrvatsku, gotovo je neznatan. To su uglavnom naselja jake depopulacije.

Dinamika izgradnje stanova ukazuje na naselja privlačna za naseljavanje kao i na fizionomske promjene naselja regije.

Analiza navedenih pojava ukazale su na nejednake i vrlo složene socijalno-ekonomske promjene u naseljima gradske regije Zagreba. Čitav prostor regije se postepeno urbanizira i zato je dostignut određeni stupanj urbanizacije. Međutim, u dinamičnim i karakteristikama urbanizacije postoje naglašene razlike. Možemo zapravo govoriti o različitim tipovima razvoja naselja u suburbanom prostoru. Na osnovi dosadašnje analize, u gradskoj regiji Zagreba možemo izdvojiti četiri tipa karakterističnih procesa. Njih ćemo posebno opisati.

1. Prvi tip razvoja možemo nazvati stambena suburbanizacija. Ovdje je u pitanju karakterističan tip razvoja koji doživljavaju naselja unutrašnjeg ruba okolice, prvenstveno istočnog, južnog, i zapadnog sektora. Riječ je o naseljima koja su privlačna za stambenu izgradnju i doseljavanje ne samo iz seoskih, već i gradskih naselja, pa i stanovništva Zagreba. Koja su njegova bitna obilježja? To je, prije svega, dinamičan porast ukupnog stanovništva, koji je pretežno uvjetovan doseljavanjem. Veliki dio doseljenog stanovništva potječe iz gradskih naselja (i preko 50%), često veći dio iz Zagreba. Blizina grada, dobra prometna povezanost, jeftinije zemljište za gradnju porodičnih kuća kao i drugi vanjski i unutrašnji atraktivni i ekspulzivni faktori utječu na preseljavanje izvjesnog broja stanovnika iz grada u prigradska naselja. Ova naselja poprimaju pretežno stambeni karakter. U sklopu ovog tipa razvoja, koji zapravo dovodi do suburbanizacije stambene funkcije i proširivanja gradskog prostora, treba istaći i druge karakteristične pojave. To su: dinamičan porast zaposlenog stanovništva, porast dnevne pokretljivosti radne snage, jaki pad poljoprivrednog stanovništva te dinamična stambena izgradnja.

2. Drugi tip razvoja mogli bi nazvati stambeno-radna suburbanizacija. Ovaj tip razvoja imaju naselja u kojima pod utjecajem grada, pored funkcije stanovanja, jača i funkcija rada. Riječ je o onim naseljima u kojima se u okviru raspodjele funkcija čitave aglomeracije, spontano ili planski, razvijaju proizvodne ili uslužne funkcije. Mahom su to veća satelitska, s gradom dobro povezana naselja. Neka od njih su i centri općina.

Sl. 10 Postotni udio izgrađenih stanova u razdoblju 1960—1971. od ukupnog broja stanova: 1 .50. i više; 2. 36—50; 3. 26—35; 4. 25% i manje; 5. granica regije; 6. granice općina; 7. granice naselja

Fig. 10. Percentage of flats built between 1960 and 1971 in total number of flats. 1. 50 and above; 2. 36—50; 3. 26—35; 4. 25% and below; 5. region border; 6. borough border; 7. settlement border.

Najtipičniji predstavnici naselja ovakvog tipa razvoja su Zaprešić, Samobor, Jastrebarsko, Velika Gorica, Dugo Selo, Zabok, Donja Stubica, Sesvete, koje su već i morfološki sastavni dio Zagreba, te druga manja naselja. Kako je već poznato, u neka spomenuta naselja locirani su novi industrijski pogoni. To se posebno odnosi na Zaprešić, Samobor, Sesvete, Dugo Selo. Zabok s Bedekovčinom i Oroslavljem preuzeli su također nekoliko proizvodnih pogona. Donja Stubica sa Stubičkim Toplicama razvijaju rekreativnu funkciju. Južni sektor regije s Velikom Goricom preuzeo je neke uslužne funkcije, prvenstveno prometne (zračna luka, ranžirni kolodvor, a u planu je izgradnja riječne luke). Zahvaljujući tome, funkcija rada ovih naselja je porasla, što je opet uvjetovalo njihov dinamičan populacijski razvoj. Ova su naselja isto tako atraktivna za stambenu izgradnju u okviru decentralizacije stambene funkcije Zagreba. U njima su već i planski izgrađene stambene jedinice za potrebe radnika zagrebačkih poduzeća. Najznačajniji procesi u okviru ovog tipa razvoja su slijedeći:

Dinamičan porast stanovništva prvenstveno pod utjecajem imigracije stanovništva iz okolice, a pretežno iz drugih krajeva Hrvatske i drugih republika. Udio doseljenog stanovništva kreće se od 50% do 85%. Porast zaposlenih je također vrlo visok (iznad 50% pa i 100%). Dnevna pokretljivost radne snage isto tako raste iako u neka naselja više radnika imigrira nego emigrira (Samobor npr.). Zanimljivo je da je broj poljoprivrednog stanovništva je porastu zbog jake imigracije stanovništva iz ruralnih sredina. Dinamika stambene izgradnje je također vrlo jaka.

Zahvaljujući ovakvom razvoju, oko Zagreba na udaljenosti od 15 do 30 km prsten je statelitskih naselja stambeno-radnog karaktera.

3. Treći tip razvoja teško možemo adekvatno nazvati. Eventualno bi ga mogli nazvati umjerena urbanizacija autohtonog karaktera. Autohtonog karaktera zbog toga što glavne impulse razvoju daje socijalno prestrukturiranje autohtonog stanovništva. Ovaj tip razvoja karakterističan je, naime, za manje atraktivna naselja za doseljavanje. To su uglavnom prometno izoliranija i prostorno nešto udaljenija naselja od centra rada. Bitna obilježja ovog tipa razvoja su slijedeća:

Populacijski razvoj pokazuje uglavnom tendencije stagnacije. Kod nekih naselja dolazi do blagog pada, a kod nekih opet do neznatnog porasta stanovništva. To prvenstveno ovisi o doseljavanju i iseljavanju i prirodnom priraštaju stanovništva. Iseljavanje je najčešće jače od doseljavanja. Dinamika zapošljavanja je umjerena, a dnevna pokretljivost stanovništva u porastu. Udio dnevnih migranata od zaposlenih kreće se uglavnom od 90% do 100%. broj poljoprivrednog stanovništva blago se smanjuje, a dinamika stambene izgradnje je u okviru prosjeka za SRH. Ovakvim razvojem nastaju po svojim funkcionalnim obilježjima naselja izrazito stambenog karaktera s jakom dnevnom migracijom radne snage u centre rada.

4. Četvrti tip razvoja ima obilježja slabe urbanizacije u uvjetima depopulacije. Ovakav tip razvoja imaju prometno izoliranija i udaljenija naselja od centra rada. Socijalno prestrukturiranje stanovništva je sporije, jer je zapošljavanje moguće uz teže uvjete dnevnog migriranja. To, naravno, uzrokuje negativan populacijski razvoj. Zbog emigracije, koja je osim toga

manje-više selektivna po dobi, spolu i socijalnoj strukturi i smanjenog priraštaja, dolazi do stagnacije i opadanja broja stanovnika. S obzirom da i dio zaposlenog stanovništva emigrira u centre rada, to broj zaposlenih stagnira ili čak opada. Povezano s time broj dnevnih migranata pokazuje iste trendove kretanja. Broj poljoprivrednog stanovništva blago opada, a raste u naseljima jače emigracije zaposlenog stanovništva i veće prirodne reprodukcije poljoprivrednog stanovništva. Dinamika izgradnje stanova se uglavnom kreće oko prosjeka za SRH.

Ovakav razvoj imaju neka naselja u zagorskom sektoru regije, u prostoru između Zaprešića, Zaboka i Donje Stubice, kao i neka rubna naselja u okolici Samobora i Jasrebarskog.

Sigurno je da bi se pored navedenih četiriju osnovnih tipova mogli izdvojiti prijelazni oblici i još detaljnije raščlaniti njihova obilježja. No, vjerujemo da se i iz navedenih činjenica može uočiti jedan složen razvoj suburbanog prostora gradske regije Zagreba.

Zaključak

Gradska regija Zagreba, izdvojena pomoću četiriju varijabli, obuhvaćala je 1971. godine 244 naselja s ukupno 735 915 stanovnika. Veličina, oblik, struktura regije, tipovi razvojnih procesa u suburbanom prostoru gradske regije Zagreba odraz su stupnja društveno-ekonomskog razvoja naše zemlje, u kojem idustrijalizacija ima primarno značenje.

U okviru regije, Zagreb još uvijek pokazuje tendencije jačeg razvoja od okolice. Njegovo stanovništvo se je npr. u razdoblju 1961—1971. povećalo za 31%, a okolica za samo 24%. Iako su proces populacijskog praznjenja središnjeg dijela grada i izvjesna decentralizacija stambene funkcije prisutni, stanovništvo Zagreba brzo raste zbog jake koncentracije na rubovima grada. Zbog toga je i udio njegova stanovništva u ukupnom stanovništvu regije vrlo visok, i to u porastu (1961. iznosio je 75,9%, a 1971. godine 76,9%). Urbanizacija okolice jače se vrši neposredno uz grad te duž glavnih prometnih pravaca, pogotovo željezničkih, zbog čega regija ima zvjezdasti oblik. U ovom razvoju značajnu mlogu dobivaju neka veća satelitska naselja kao Samobor, Zaprešić, Velika Gorica, Sesvete, Dugo Selo i druga, koja u okviru razvoja i prerasmjesta funkcija čitave aglomeracije Zagreba preuzimaju dio proizvodnih, uslužnih i stambenih funkcija, te i ona postaju žarišta preobrazbe svojih okolica.

Intenzitet urbanizacije okolice nije jednak, te se mogu izdvojiti zone jače ili slabije preobrazbe. U skladu s time evidentni su složeni socijalno-ekonomski procesi. U okolici Zagreba moguće je izdvojiti četiri jasno izražena karakteristična tipa razvoja naselja.

LITERATURA

- Boustedt O.: Grundriss der empirischen Regionalforschung. Teil III: Siedlungsstrukturen, Taschenbücher zur Raumplanung, Bd. 6, 1975.
- Frganović M.: Gravitacijske zone dnevne migracije u radne centre Hrvatske, Geografski glasnik 23, Zagreb, 1970, str. 89—99.

- Johnson J. H(ed): Suburban Growth. Geographical Processes at the Edge of the Western City, 1974.
- Nellner W.: Die Abgrenzung von Agglomerationen im Ausland u: Zum Konzept der Stadtregionen. Veröffentlichungen der Akademie für Raumforschung und Landesplanung. Forschungs- und Sitzungsberichte. Bd 59, Raum und Bevölkerung 10, 1970.
- Rogić V.: Problem izbora i primjene metoda za određivanje geografskih meda naših gradova, Zbornik V kongresa geografa Jugoslavije, Cetinje, 1959.
- Rogić V.: Metropolitanizacija USA i neke karakteristične osobine procesa urbane transformacije u Jugoslaviji na primjeru Zagreba, Geografski glasnik 28, Zagreb, 1966. str. 33—58.
- Sić M.: O pojavi prostorne decentralizacije industrije Zagreba, Geografski glasnik 30, Zagreb, 1968, str. 127—143.
- Vresk M.: Neka obilježja funkcionalne transformacije središnjeg dijela Zagreba, Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, »Školska knjiga«, 1976.
- Zuljć S.: Zagreb i okolica, Geografski glasnik 65, 1965. i 66, 1966.
- Zuljić S.: Razvoj Zagreba i urbanizacija Središnje Hrvatske, Geografski glasnik 36—37, Zagreb, 1975, str. 43—58.

Summary

THE CITY REGION OF ZAGREB

MILAN VRESK

On the ground of data from the 1971 census, the author has separated the city region of Zagreb as a socio-economic type. For this purpose he has used four relevant features of the socio-economic transformation of the neighbouring settlements. He has included in the city region all those settlements in the neighbourhood; 1) in which the participation of the farming population was lower than 50%; 2) in which at the same time the participation of the active population permanently working outside their own agricultural holdings was higher than 30%; 3) in which the majority of those employed had jobs in Zagreb, and 4) settlements which formed part of a continuous neighbourhood. The city region of Zagreb set apart in such a manner covered 244 settlements with a total of 735,915 inhabitants, of whom 77% lived in Zagreb proper.(Fig. 1)

The size, form and structure of the region, and the types of development processes in the suburban space of the region are in accordance with the degree of socio-economic development in which industrialisation is of primary importance.

In the whole region, Zagreb itself still show a tendency of better development. The high increase in the population of Zagreb is due to the strong contrast than the neighbourhood, notwithstanding the population evacuation of its centration of its inhabitants at the fringes of the town (Fig. 2). The urbanisation of the neighbourhood is stronger immediately adhering to the town, and along the main thoroughfares and rail lines. This gives the area its star-shaped form. An increasing role in the development of the region is played by larger satellite settlements (Samobor, Zaprešić, Velika Gorica, Sesvete, Dugo Selo, etc). In the course of the decentralisation process these settlements take over a part of the production, servicing and dwelling functions for the whole region.

The surroundings of Zagreb are not uniformly urbanised. The author has therefore divided them into two distinct types of urbanisation degree (Fig. 1). One of the main factors influencing the socio-economic changes is the possibility of fin-

ding work. These, however, differ widely for the population of the neighbourhood. The best chances of employment are, of course, available in the centre of the city with the other, smaller, centres of work in the surroundings lagging far behind. Therefore work for people from the majority of the neighbouring settlements is only possible under the condition of a short or long daily migration. In farther removed and more isolated settlements employment is only possible under the condition of moving nearer to the centres of work. A series of other phenomena in the surroundings is closely linked with the chances of employment: the population development of the settlement, abandonment of farming, daily mobility of labour, the dynamics of housing construction, etc. The author has analysed these phenomena (Figs. 2 and 10) and reached the conclusion that there exist complex socio-economic processes in the surroundings of Zagreb. Based on this analysis, the author has singled out four characteristic types of process.

1. The first type has been conditionally given the name of housing suburbanisation by the author. This type of process is specific for settlements of the population from the centre of the town. Their main features are: a high increase in the total population, the participation of immigrants from town of over 50%, high employment dynamics, increasing daily labour mobility, a decline in the number of farmers, high housing construction dynamics. This process leads to the enlargement of the city area.

2. The second type has been given the name of housing-work suburbanisation. This type of development is a feature of those settlements which take over a part of the production, servicing and housing functions for the whole area — mainly by the decentralisation of the functions of Zagreb, strengthening their own function of work and housing. They are mostly large satellite settlements with good connections with Zagreb, such as Samobor, Zaprešić, Velika Gorica, Dugo Selo, Sesvete, and others. The characteristic features of this type of development are: a large increase in the total population, intensive population immigration, dynamic increase in the working population, rise in the daily mobility of labour, a rise in the number of farming population owing to the immigration of people from rural regions. The dynamics of housing construction are high. This development forms a ring of housing-work character settlements 15—25 km around Zagreb.

3. The third type appears in more isolated and less attractive settlements. Urbanisation is moderate and depends on the dynamics of the social re-structuring of the autochthonic population. The characteristic features of this type are: the number of inhabitants tends to stagnate, employment is moderate and the daily mobility of labour increases; the participation of daily migrants exceeds 90%; the farming population shows a mild downward trend, housing construction is moderate. This development creates settlements of a pronounced housing character.

4. The fourth type of development carries features of poor urbanisation in conditions of depopulation. Isolated and farther removed from town settlements belong to this type of development. The social restructuring of the population is slow as work is only available under more severe conditions of daily migration. The consequence is the migration of the population towards the centres of work and results in depopulation. The emigration of the population is relative to age, sex and social structure. It is mostly the young and partly employed population that emigrates. The number of employed population therefore mostly stagnates or even declines. The size of the farming population declines insignificantly, stagnates or even slightly increases. Housing construction is moderate.

D O D A T A K

Tab. 1. Naselja gradske regije Zagreba po općinama

Red. broj Naselja-općina	Broj stanovnika 1971.	Index kretanja ukupnog stanovništva 1971/61.	Poljoprivredno stanovništvo 1971. (u %)	Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu 1971. (u %)
I JASTREBARSKO				
1. Cvetković	814	89,7	41	40,5
2. Domagović	508	93,0	40	44,4
3. Donji Desinec	833	102,1	48	33,5
4. Goli Vrh	275	98,9	44	40,4
5. Gornja Zdenčina	172	93,5	40	42,8
6. Jastrebarsko	3 771	128,8	11	75,9
7. Klinča Sela	766	96,6	30	53,8
8. Kozlikovo	106	101,0	49	32,0
II DONJA STUBICA				
1. Andraševac	1 016	126,7	24	56,4
2. Brezje	288	77,4	49	37,0
3. Donja Stubica	1 242	113,4	19	65,3
4. Gornja Stubica	532	858,1	28	52,9
5. Igrišće	653	87,9	50	34,4
6. Jakovlje	2 491	94,9	36	45,4
7. Kraljev Vrh	634	86,7	49	27,8
8. Krušljevo Selo	570	99,3	14	27,8
9. Matenci	326	95,0	45	33,7
10. Modrovec	431	92,5	43	39,9
11. Mokrice	732	96,4	31	49,0
12. Oroslavje	2 780	116,6	10	72,6
13. Pila	280	88,9	44	26,3
14. Pustodol	597	98,4	34	44,8
15. Samci	187	61,9	38	33,6
16. Sljeme	8	40,3	38	75,0
17. Strmec Stubički	666	93,9	43	33,2
18. Stubička Slatina	766	93,5	36	48,8
19. Stubičke Toplice	988	125,5	13	65,8
20. Vinterovec	146	99,3	48	34,4
21. Vučak	502	94,5	48	34,8
III DUGO SELO				
1. Dugo selo	3 848	136,0	11	78,4
2. Hrušćica	124	100,0	42	35,0
3. Ivanja Reka	379	108,6	48	35,2
4. Kopčevac	226	119,6	23	55,8
5. Kozinščak	282	152,4	20	59,2

Red. broj Naselja-općina	Broj stanovnika 1971.	Index kretanja ukupnog stanovništva 1971/61.	Poljoprivredno stanovništvo 1971. (u %)	Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu 1971. (u %)
6. Lukarišće	299	148,0	33	49,6
7. Puhovo	88	103,5	33	84,6
8. Velika Ostrna	451	94,4	43	39,6
IV SAMOBOR				
1. Bestovje	985	220,4	4	81,0
2. Bistrac	78	49,1	10	63,3
3. Bobovica	256	115,8	20	60,6
4. Braslovje	450	99,8	42	33,4
5. Bregana	1 613	102,9	4	83,4
6. Brezje Samoborsko	494	116,8	20	68,7
7. Celine Samoborske	240	116,5	42	45,7
8. Cerje Samoborsko	412	95,8	36	46,5
9. Dolec Podokički	86	81,8	27	35,8
10. Domaslovec	600	120,0	23	48,6
11. Draganje Selo	113	95,8	25	61,2
12. Drežnik Podokički	300	88,5	35	42,0
13. Dubrava Samoborska	183	104,0	32	49,7
14. Falašćak	159	91,4	28	43,2
15. Farkaševac Samoborski	377	100,3	28	56,4
16. Galgovo	754	105,9	32	42,3
17. Gradna	336	99,1	31	54,0
18. Grdanjci	339	94,4	34	37,2
19. Gregurić Breg	208	80,3	45	40,6
20. Hrastina Samoborska	407	110,3	16	72,6
21. Jagnjić Dol	286	114,4	26	48,0
22. Kalinovica	313	104,0	25	59,2
23. Kerestinec	847	110,0	11	76,1
24. Kladje	461	105,0	33	51,2
25. Klokočevac Samoborski	429	96,2	18	69,6
26. Kotari	121	87,1	48	30,5
27. Lug Samoborski	277	92,6	17	65,2
28. Mala Gorica	585	94,1	23	55,0
29. Mala Jazbina	353	98,1	28	57,4
30. Mala Rakovica	534	105,3	28	58,4
31. Manjvas	128	92,8	48	32,9
32. Martin Pod Okićem	258	96,3	27	52,3
33. Medsave	256	104,9	66	30,9
34. Molvice	559	95,1	43	36,8
35. Nedjelja	691	112,2	20	64,4
36. Nedjeljski Breg	179	92,2	40	50,0
37. Novaki Samoborski	590	105,9	13	69,6

Red. broj Naselja-općina	Broj stanovnika 1971.	Index kretanja ukupnog stanovništva 1971/61.	Poljoprivredno stanovništvo 1971. (u %)	Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu 1971. (u %)
38. Orešje	586	101,4	14	71,5
39. Otruševac	314	98,4	33	48,3
40. Pavučnjak	462	100,2	37	44,4
41. Petkov Breg	288	102,1	16	55,2
42. Podvrh	506	103,7	14	70,6
43. Rakitje	804	113,1	25	52,5
44. Rakov Potok	884	102,9	24	56,6
45. Rude	1 323	101,3	21	60,6
46. Samobor	7 773	134,9	3	82,4
47. Samoborski Otok	595	100,2	33	45,6
48. Savršćak	168	97,7	52	32,4
49. Slani Dol	306	116,3	17	66,4
50. Slavagora	110	65,9	48	36,4
51. Srebrnjak	85	85,9	22	64,7
52. Strmec Samoborski	1 733	112,2	14	62,8
53. Velika Jazbina	194	118,3	28	46,5
54. Velika Rakovica	366	106,4	37	47,5
55. Vratnik Samoborski	102	95,3	23	69,0
56. Vrbovec Samoborski	273	100,0	51	36,4
57. Vrhovčak	222	94,5	27	49,1
V SESVETE				
1. Brestje	909	216,4	7	71,8
2. Cerje	253	93,4	45	38,5
3. Dobrodol	330	146,0	22	51,1
4. Domovec	265	101,9	26	48,6
5. Đurđekovec	420	117,0	40	37,0
6. Gajišće	98	81,7	13	56,5
7. Jelkovec	363	140,2	28	54,8
8. Kobiljak Sesevtski	842	239,2	14	71,3
9. Kraljevec Sesevtski	1 279	121,6	12	75,3
10. Kučanec	133	89,9	35	52,3
11. Markovo Polje	198	106,5	31	45,5
12. Novaki Kraljevački	332	193,0	19	64,1
13. Popovec šašinovečki	380	113,1	32	38,9
14. Sela Sesevtska	1 160	203,5	13	70,8
15. Selnica Sesevtska	315	252,0	15	77,7
16. Sesevete	9 280	393,6	4	80,7
17. Sopnica Sesevtska	1 105	285,5	6	80,0
18. Vuger Selo	187	83,1	48	39,2
19. Žerjavinec	534	108,5	50	35,5

Red. broj Naselja-općina	Broj stanovnika 1971.	Index kretanja ukupnog stanovništva 1971/61.	Poljoprivredno stanovništvo 1971. (u %)	Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu 1971. (u %)
IV VELIKA GORICA				
1. Buševac	1 003	101,5	25	50,8
2. Donja Lomnica	1 264	99,1	52	26,2
3. Drenje Šćitarjevsko	222	95,3	55	35,6
4. Gornja Lomnica	106	117,8	43	36,1
5. Gradići	557	120,3	20	61,7
6. Gudci	159	86,4	43	44,3
7. Kobilici	370	107,9	17	69,2
8. Kuče	938	94,8	46	43,8
9. Lukavec	772	114,5	43	33,0
10. Mičevac	1 060	103,4	47	38,7
11. Mraclin	1 184	90,0	38	38,9
12. Novo Čiče	561	99,1	32	47,8
13. Ogulinac	181	101,1	19	61,2
14. Okuje	368	100,5	59	25,2
15. Petrovina Turopoljska	181	84,6	20	56,1
16. Rakitovec	608	95,3	18	56,2
17. Sasi	123	111,8	41	20,0
18. Staro Čiče	348	105,1	42	39,0
19. Šćitarjevo	302	104,9	43	35,8
20. Turopolje	719	105,4	1	88,6
21. Velika Gorica	8 007	151,9	11	74,4
22. Velika Kosnica	205	99,5	50	43,8
23. Velika Mlaka	1 157	123,0	31	57,9
24. Vukovina	503	121,5	31	51,1
VII ZABOK				
1. Bedekovčina	3 083	112,8	11	71,9
2. Bračak	100	243,9	2	91,5
3. Bregi Zabočki	322	85,4	20	61,0
4. Brezovo	274	101,5	21	64,7
5. Dubrava Zabočka	552	91,2	25	49,5
6. Grabovac	759	115,9	5	84,7
7. Grdenci	450	108,4	16	62,0
8. Gubaševo	338	108,3	37	39,6
9. Hum Zabočki	328	112,7	2	84,1
10. Jakuševac Zabočki	399	110,5	21	62,0
11. Jezero Klanjačko	212	106,0	47	31,4
12. Kebel	658	93,6	48	32,2
13. Kotarice	177	80,8	34	46,8
14. Križanče	164	81,2	43	40,0

Red. broj Naselja-općina	Broj stanovnika 1971.	Index kretanja ukupnog stanovništva 1971/61.	Poljoprivredno stanovništvo 1971. (u %)	Udio zaposlenih u aktivnom stanovništvu 1971. (u %)
15. Lug Zabočki	405	135,9	11	73,6
16. Martinišće	335	89,8	47	34,8
17. Mirkovec	402	114,2	48	34,7
18. Pavlovec Zabočki	424	117,5	17	66,8
19. Prosenik Gubaševski	196	84,1	39	51,5
20. Pustodol Začretski	347	96,4	50	33,9
21. Repovec	287	108,7	18	63,8
22. Špičkovina	825	101,6	29	46,3
23. Šturcljevo	427	104,7	42	44,5
24. Tisanić Jarek	297	80,9	4	77,9
25. Veliko Trgovišće	1 208	99,9	46	39,1
26. Zabok	2 331	160,3	5	83,0
27. Zlec	195	101,0	37	42,8
28. Zidovnjak	237	97,9	38	39,0
VIII ZAGREB				
1. Blato	1 135	140,8	18	66,4
2. Botinec Stupnički	4 964	1838,5	4	82,2
3. Buzin	976	108,4	20	63,5
4. Demerje	605	95,1	43	37,7
5. Desprim	246	106,5	45	60,1
6. Donji Čehi	309	115,3	34	59,0
7. Drežnik Brezovački	185	109,5	38	49,4
8. Glogovec Zaprinjski	138	120,0	20	68,3
9. Goli Breg	325	106,6	35	69,6
10. Gornji Čehi	388	78,4	37	42,5
11. Hrašće Turopoljsko	950	106,6	50	30,3
12. Hrelići	727	114,7	32	42,9
13. Hrvatski Leskovac	1 147	121,5	3	77,5
14. Jakuševac	736	111,3	56	33,7
15. Ježdovec	596	91,1	38	42,0
16. Klara	1 215	113,4	12	65,4
17. Lučko	1 320	136,9	10	67,6
18. Obrež Stupnički	150	103,4	49	40,2
19. Otočec Zaprudski	599	134,9	24	55,5
20. Otok Zaprudski	677	105,6	28	52,0
21. Remetinec Stupnički	963	196,1	16	74,8
22. Stupnik	1 830	100,1	44	34,8
23. Zadvorsko	916	123,0	36	51,4
24. Zagreb	566 224	131,4	1	85,5
25. Žitarsko	183	131,1	13	68,0

Red. broj Naselja-općina	Broj stanov- nika 1971.	Index kreta- nja ukupnog stanovništva 1971/61.	Poljopriv- redno sta- novništvo 1971. (u %)	Udio zapo- slenih u aktivnom stanovniš- tvu 1971. (u %)
IX ZAPREŠIĆ				
1. Bela Gorica	201	104,1	46	36,3
2. Brdovec	1 052	127,2	16	60,1
3. Bregovljane	95	84,8	44	32,0
4. Bukovlje Bistransko	388	103,2	34	42,9
5. Donja Bistra	770	100,1	36	35,0
6. Donja Pušća	539	111,6	29	48,0
7. Donji Kraj	370	93,7	46	33,3
8. Donji Laduč	642	97,4	23	53,2
9. Drenje Brdovečko	661	105,1	16	63,8
10. Dubrava Pušćanska	164	87,2	45	39,0
11. Gornja Bistra	1 329	94,1	34	45,3
12. Gornja Pušća	369	106,0	35	41,0
13. Gornji Laduč	609	105,5	17	64,5
14. Harmica	179	98,9	10	77,1
15. Hrebine	308	92,2	46	40,5
16. Hruševac Kopljenovski	488	80,3	49	32,1
17. Hruševac Pušćanski	250	83,3	22	46,6
18. Ivanec Bistranski	593	101,5	33	45,5
19. Jablanovec	843	97,9	42	34,8
20. Javorje	457	129,8	16	50,0
21. Ključ Brdovečki	581	105,3	12	64,1
22. Križ Brdovečki	381	77,1	39	40,0
23. Kupljenovo	618	96,0	28	47,4
24. Luka	369	100,3	46	34,8
25. Lužnica	89	97,8	40	96,7
26. Novaki Bistranski	881	97,9	39	42,7
27. Oborovo Bistransko	693	96,1	28	47,5
28. Pojatno	837	102,3	42	40,1
29. Poljanica Bistranska	960	98,1	36	40,8
30. Prigorje Brdovečko	795	115,1	17	61,3
31. Prudnica	515	107,1	12	63,2
32. Savski Marof	83	75,5	16	91,6
33. Šankovec	545	131,0	23	61,7
34. Šibice	466	137,1	46	66,6
35. Trstenik Pušćanski	238	82,1	24	36,2
36. Vukovo Selo	325	97,0	10	51,3
37. Zaprešić	4 992	150,8	15	75,4
38. Zdenci Brdovečki	763	108,8	41	59,6
39. Žejinci	402	96,6	54	40,9